

**POLITINĖ VISUOMENĖS ANATOMIJA:
AIŠKINANT LIETUVOS POLITINĮ GYVENIMĄ***

Prieš porą metų pasirodžiusios knygos – Ainės Ramonaitės „Posovietinės Lietuvos politinė anatomija“ – pavadinimas taikliai atspindi šios knygos tikslus ir objektą. Aprašyti visuomenės anatomiją, t. y. jos sandarą, vadinasi, atrasti gilumines visuomenę į grupes dalijančias skartis – „atpažinti tarpusavyje nesutariančias, skirtingai mąstančias visuomenės subkultūras“ arba „bendru mentalitetu pasižyminčias socialines grupes“ (p. 10). Paremta gausiais duomenimis – tiek kiekybinių apklausų, tiek kokybinių interviu, kuriuos knygos autorė darė ne vienerius metus, – knyga siūlo išsamų ir nuodugną šiuolaikinės Lietuvos visuomenės aprašymą. Šioje knygoje, atskleidžiančioje visuomenės giluminę sociopolitinę struktūrą, taip pat siūlomi visuomenės „negerovių“ – nestabilios partinės sistemos, nepasitikėjimo valdžia – aiškinimai.

Norint aprašyti knygą, pirmiausia būtina suprasti, ką reiškia ieškoti „giluminių“ skirčių, kitaip sakant, kurie iš daugelio visuomenę dalijančių skirtumų laikytini „giluminiais“. Knygos autorę domina tie skirtumai, kurie „struktūruoja politinę erdvę“. Detaliausias tokių skirčių arba takoskyrų¹ apibrėžimas pateikiamas antrajame knygos skyriuje, paaiškinant, kad „takoskyra nėra nei paprastas socialinis

* Ainė Ramonaitė. Posovietinės Lietuvos politinė anatomija. Vilnius: Versus aureus, 2007.

pasidalijimas, nei paprasta politinė konfrontacija, bet apima visus tris – socialinį struktūrinį, normatyvinį kultūrinį ir politinį organizacinį – komponentus“ (p. 39). Vis dėlto tokios giluminės skirties sampratos knygoje ilgainiui „atsisakoma“, o išvadose aptinkame kiek kitokią, iš esmės pradiniam apibrėžimui neprieštaraujančią, tačiau kitaip sudėliojančią akcentus skirties sampratą – čia svarbiausias reikalavimas visuomenės skirtumui, kad jis būtų laikomas skirtimi, yra kad jis „leistų prasmingai nagrinėti gyventojų politines nuostatas ir rinkiminių elgesį“ (p. 166). Toks apibrėžimo pokytis nėra atsitiktinis. Giluminės, politinį gyvenimą struktūruojančios skirties idėja kreipia žvilgsnį į tuos visuomenės skirtumus, kurie tampa politinio konflikto ašimi. Tačiau, kaip paaiškėja iš knygos, dėl vienokių ar kitokių priežasčių Lietuvos partijos, atrodo, yra bejėgės politizuoti giluminius visuomenės pasidalijimus – partinė sistema ne tik neatspindi „autentiškų“ visuomenės skirčių, bet ir siūlo neadekvatų ir „neautentišką“ šios visuomenės vaizdą.

Tokios išvados verčia manyti, kad giluminių skirčių yra net ir tuomet, kai jos nėra politiškai išreikštos ir nestruktūroja politinio gyvenimo, suteikdamos politiniam konfliktui atpažįstamą turinį. Todėl A. Ramonaitės knygoje ieškoma stebėtojo žvilgsniui atsiveriančių, tačiau partinėje sistemoje ne(be)atsispindinčių visuomenės skirčių, kurios lemia „politinio mąstymo, požiūrio į posovietinę Lietuvos valstybę skirtumus ir partines preferencijas“ (p. 166).

Pagrindinė posovietinę Lietuvą dalijanti skirtis yra ekskomunistinis–antikomunistinis konfliktas, turintis „tam tikrų socialinės takoskyros bruožų“ (p. 49). Šis konfliktas, vertybiniu lygmeniu išreiškiantis skirtingą santykį su buvusiu sovietiniu režimu, formuoja partines preferencijas ir politines nuostatas. Pavyzdžiui, trečiajame knygos skyriuje „Kairės–dešinės pabaiga?“ atskleidžiama, kad šis konfliktas suteikia apibrėžtą turinį kairės–dešinės schemai, kuri kiekvienoje šalyje įgyja kitokią prasmę. Tai priklauso nuo to, kokia yra šios schemos atspindima konkrečioje šalyje svarbiausia politinė takos-

kyra. Nors vis mažesnė Lietuvos gyventojų dalis (bet kuriuo atveju mažesnė nei kitose Europos šalyse) geba apibrėžti savo poziciją šioje skalėje, dar įmanoma aptikti lietuvišką kairės–dešinės schemos turinį. Jį, anot A. Ramonaitės, „sudaro tarpusavyje susijusios Rytų–Vakarų, ateities-praeities, komunizmo-antikomunizmo ir ateizmo-religingumo dimensijos“ (p. 56).

Ši ekskomunistinė–antikomunistinė priešprieša pasireiškia ir rinkiminėse preferencijose. Gilindamasi į prieš keletą metų ypač eskauluotą dviejų Lietuvų idėją, šeštame knygos skyriuje „Dvi Lietuvos?“ A. Ramonaitė parodo, kad iš tiesų turime dvi visuomenes: už „naujas“ jėgas balsuojančius tuos, kurie nukentėjo nuo permainų, todėl neišvengiamai ilgisi senojo režimo, ir „tradicines“ partijas besirenkančius permainų „laimėtojus“, nelinkusius su nostalgija gręžtis į praeitį.

Iki 2000 metų, teigia A. Ramonaitė, ekskomunizmo–antikomunizmo skirtį atspindėjo partinės sistemos konfigūracija, tačiau 2000 metų Seimo rinkimai šią skirtį sujaukė – partinės sistemos konfigūracija pakito, greta silpnėjančios senosios skirties ėmė ryškėti socioekonominė dimensija. Pirmasis knygos skyrius, kuriame nagrinėjamos politinio konflikto dimensijos Lietuvos partinėje sistemoje, rodo ne tik atsirandant naujas skirtis, bet ir tai, kad kai kurios partijos iš viso vengia aiškiai apibrėžti savo poziciją, o penktajame knygos skyriuje atskleidžiama, kad „dauguma Lietuvos partijų nesiekia turėti ir neturi išskirtinio elektorato“ (p. 88). Kita vertus, kaip rodo A. Ramonaitės tyrimas, partinė erdvė nėra chaotiška. Nepaisant miglotos politinių partijų retorikos, rinkėjas „sugeba“ atrasti „savąją partiją“, nes galima kalbėti apie sociodemografiškai apibrėžtą bent jau dalies partijų rinkėją, nors pačių partijų atstovai nejaučia ir nesuvokia, kas yra tie, kuriems jie atstovauja ir kurie juos pasirenka. Būtent dėl to naujosios politinės jėgos, nors ir gali mobilizuoti skurdesnius visuomenės sluoksnius, su nostalgija menančius sovietinius laikus, nepajėgia užsitikrinti ilgalaikio jų prieraišumo.

Knygoje, remiantis pristatoma išsamios partinių alternatyvų, rinkėjų pasirinkimo ir kairės–dešinės turinio analize daroma išvada, kad partinės sistemos lygmeniu mėginama įtvirtinti ekonominė perskyra „labiau yra vakarietiškosios politikos imitacija“ (p. 166). Kitaip sakant, politinių skirčių analizė grindžiama prielaida, kad politinės skirtys yra dviejų tipų: „autentiškos“ visuomenės nuostatų ir elgesio lygmeniu egzistuojančios skirtys, ir „imituojamos“, politinių partijų konstruojamos skirtys. Tačiau tokių skirčių tipų skyrimas kelia abejonių. Pati autorė knygoje teigia, kad „Lietuvoje ryškėja tam tikra takoskyra tarp turtingiausiai ir skurdžiausiai gyvenančių žmonių“ (p. 99), nors socioekonominė padėtis nėra vienintelis rinkėjų pasirinkimą ir nuostatas lemiantis veiksnys. Net jei taip, vis tiek lieka neaišku, kodėl politinių partijų pastangos politizuoti šią skirtį laikomos imitacija, o ne pastangomis politizuoti naują, bet dėl to ne mažiau „autentišką“ takoskyrą.

Trečioji knygos dalis skirta politiniam susvetimėjimui analizuoti. Politinis susvetimėjimas knygoje apibrėžiamas kaip vienas iš piliečio ir valstybės santykio, kuriam būdinga tiek maža politinė parama, tiek menkas politinis dalyvavimas, tipų. Pasitelkusi 1999–2000 metų Europos vertybių tyrimo duomenis (taip pat 1990 ir 1995–1996 metų „Pasaulio vertybių tyrimo“, 2005 metų Lietuvos vertybių tyrimo ir kitų tyrimų duomenis, kurie leidžia nagrinėti „kiekvieno politinės paramos ir politinio dalyvavimo rodiklio tendencijas“ (p. 117)), knygos autorė atskleidžia, kad „Lietuvos visuomenei būdingas didžiausias politinis susvetimėjimas iš visų pokomunistinių Vidurio Rytų Europos šalių“ (p. 133).

Nors politinės paramos stoka pati savaime dar nėra nesuderinama su demokratija (demokratijai grėsmę kelia tik tie, kurie, neremdami politinės valdžios, nėra linkę ir joje dalyvauti), priešpaskutinis knygos skyrius ieško atsakymų į klausimą, kas lemia žemą politinės paramos lygį Lietuvoje. Ji, anot knygos autorės, galima paaiškinti „nevienodais valdžios veiklos rezultatais“, tačiau bene įdomiausias

yra atradimas, kad esama labai stipraus ryšio tarp politinės paramos ir partinės sistemos struktūruotumo (matuojamo identifikacijos kairės–dešinės skalėje lygiu, rodančiu partinių alternatyvų suvokimą ir susisaistymą), kuris „leidžia manyti, kad partijų gebėjimas palaikyti ideologinę įtampą šalyje ir „priřiřti“ rinkėjus prie politinių alternatyvų daro poveikį gyventojų požiūriui į politinę sistemą“ (t. y. neutraluoja politinį nepasitenkinimą) (p. 144). Kita vertus, individualaus lygmens veiksnių analizė rodo, kad individo lygmeniu identifikavimosi kairės–dešinės skalėje poveikis politinei paramai yra nedidelis, o vienas iš reikšmingiausių veiksnių yra požiūris į buvusį komunistinį režimą.

Todėl A. Ramonaitė daro išvadą, kad „vyraujanti ekskomunistinė-antikomunistinė takoskyra, išlieka ne tik giliausiai ir labiausiai veikianči rinkiminį elgesį, bet ir lemianti piliečių santykį su valstybe“ (p. 147). Politinis visuomenės cinizmas yra ne tiek visos visuomenės, kiek tos jos dalies, kuri buvo labiausiai suaugusi su sovietiniu režimu, bruožas sustiprintas to fakto, kad partijos nebeatspindi šios takoskyros ir nesugeba integruoti dalies visuomenės grupių į politinę sistemą.

Paskutinis knygos skyrius siūlo tai, ką A. Ramonaitė vadina „žvilgsniu iš arčiau“ – jame, remiantis kokybinių interviu medžiaga, išskiriama „dvylika gyventojų sociopolitinių tipų, besiskiriančių pažiūromis į valstybę ir politinę sistemą bei savo politiniu elgesiu“ (p. 165). Šių tipų analizė atskleidžia, kaip sovietmečio patirtis ir santykis su juo transformuojasi į santykį su dabartiniu demokratiniu režimu ir kokie veiksniai formuoja šį santykį. Pozityvus ar negatyvus požiūris į sovietmetį mechaniškai nevirsta politiniu susvetimėjimu demokratinėi valstybei ar tvirta parama jai. Todėl, perskaičius paskutinį knygos skyrių, galima rasti atsakymus į klausimą, kodėl ne visi režimo pokyčio „laimėtojai“ renkasi dešiniąsias, ir ne visi „pralaimėtojai“ – naująsias politines jėgas.

Yra įprasta daugelio knygų viršeliuose nurodyti plačią auditoriją, kuriai jos yra skirtos ir kurią galėtų sudominti. Ne išimtis yra ir

A. Ramonaitės knyga, kuri pristatoma kaip skirta „politikos, sociologijos ir kitų socialinių mokslų specialistams“, taip pat „politikams, politikos apžvalgininkams, plačiajai visuomenei, besidominčiai Lietuvos politiniais procesais“. Nors dažnai kreipimasis į tokią plačią auditoriją tėra tik mechaniškas įprastinių knygos pristatymo žanrui būdingų klišių kartojimas, ši knyga yra išimtis. Socialinių mokslų atstovai čia neabejotinai ras vertingų išvalgų, kurios remiasi teorinių modelių, sukurtų Vakarams arba Vakarų atstovų, giliu apmąstymu ir kritišku taikymu. Trumpai tariant, šios knygos pranašumas yra ne tik empiriniai aprašymai, bet ir vakarietišku analizės įrankių apmąstymas ir „adaptavimas“. Politikams ši knyga leidžia geriau pažinti „tą didįjį anonimą – Lietuvos politinę visuomenę“, kaip ją įvardija įvade A. Ramonaitė. Aiškinant, o dar svarbiau – įveikiant politinį susvetimėjimą reikia ne paprasto nuostatų pasiskirstymo skaičiavimo, bet jų supratimo. Kaip knygos pabaigoje rašo autorė, kad būtų sumažintas politinis susvetimėjimas, reikia partijos, kuri kalbėtų „autentiška atstumtosios visuomenės dalies kalba“, būtų sava ir atstovautų jos interesams. Ir visuomenei, ir politikams ši knyga yra pirmas žingsnis pažįstant greta gyvenančius bendrapiliečius.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Knyga buvo išleista iki pasirodant „Politikos mokslų enciklopediniam žodyniui“, kuris „sunormino“ iki tol gana įvairius anglų kalbos žodžio *cleavage* vertimus į lietuvių kalbą (pvz., takoskyra, skirtis ir pan.). Žodynas siūlo šį terminą versti kaip „visuomenės skirtis“.

INGA VINOGRADNAITĖ